ڕامانگەلێک لە «سکاندیناڤیا: دوورگەیەکی تر لە بخوور»

حەمید کەشکۆڵی
(سوێد)

شیعری (هەندرێن) هەمیشە پرسگەلێکی چەتوون لە مەڕ شیعر، مەرگ، ژین، وجوود، ئیلتزام و.. تاد، دەورووژێنێ. ئەم شیعرانە لەسەر هەمان هەواو فەزای «دوانوێژەکانی چیا و سەفەری مەحاڵ»ی وین، بەڵام بە ڕەوتێکی خێراو شەفافتر.

شیعرەکانی ئەم کۆمەڵە، فەزاسازییەکی بەرهەڵداو سۆراغ دەکەن، جاروباریش بەرەو ئاسانی وەردەچەرخێن بۆ ئەوەی سیمای دەوروبەرمان کە لەناو وەهم و مایەپووچی، دڵتەنگی و ئێشدا دەگەوزێ و دەقی بەستووە، بنوێنێ:

«بە مووە هەڵوەریوەکانی پرچمان، ئەو مووانەی کە بە ئارەقەی تووڕەیی دۆڕان، چارەنووس جاڵجاڵۆکەی پێدەچنیەوە- لەناو بۆشاییە خەستەکاندا نادیاریی دەیلووراند و چاومان لە تەماشای یەکتردا دەمەیین.

با..ش بێ ڕوخسەت کرمی جاڵجاڵۆکەی خەونەکانی بەسەر تەرمەکاندا بەش دەکرد».

ئا لێرەدایە دەروازەکانی مەلەکووتی سکاندیناڤیامان بۆ ئاواڵا دەکاتەوە و ئێمەش لە دوویدا، هەرکەس بە مەشخەڵی ئازادی، ئاڵای ئینسان و پیرۆزی شیعرەوە دەچینە ژوورێ و **«هەورەکان کیژی ئاسمان بوون، کازیوەش خەونی پێیانەوە دەبینی»..**

هەروەهاش لە وشەکانی؛ قەڵا، بەهەشت، ئەستێرە و پێمەورە دروست دەکەین و لەنێو ئەم دوورگەیەدا دەمانگەڕێنێ و **«ئا لێرەدا! باڵندەی بینایی سەر گومەزیی یادەوەریی لە شەقەی باڵ دەدەن و بازنەیی بە ژێر بناری ئاسماندا بەناو کەپری هەورەکان ڕەت دەبن، هەتا لە**

بیستنی ناڵەی زەوی، تۆ ئاسا بە تەنی یەقنییەت ڕانەکرێن».

پێبەندی (هەندرێن) بە کێشەی ئینسان و ئازادی وی، دەهێڵێ سەرەتا، سەرەتای مە، لە شتە باشە کۆنەکانەوە نەبینێ، بەڵکو ئەم سەرەتایە لە توخون کەوتنی شتە ڕەزاگرانەکانی حاڵی حازردا ببینێ، بۆیە وێنەی شاعیری کۆڵنەدەری تا سەر و هەتاهەتایی بەخۆ دەنوێنێ و قەت هێدی نابێتەوە، یان بۆی پاڵ ناداتەوە خۆشییەکانی ڕابردووی دێرین، یان وەهمەکان بە خۆشیی مێژوو کاوێژ بکات... هەروەکو کەسێکە بە شاخێکی ڕاست هەڵدەزنێ، زناری ژێر خۆی و ئەوی تری بەردەم خۆی دەبینێ، بەڵام هەر سەردەکەوێ و ڕابردووش زیزی ناکات و لەمپەرێکی لەبەردەم دانانێ هەر ئەوەندە پەلوپۆی ئاژاوە بۆ ئێستاکە... ئەگەر دەگاتە لوتکە و بەسەر تەواوی دیمەنەکە دەڕوانێ، هەموو خەم و پەژارەی، هەر دەرد و ئێشی ئینسانەکانە.

(هەندرێن) لە وەسوەسەی نامۆیی و لەخۆنامۆییدا بەسەردەبا و بە پاکی ئەڤین و منداڵیی و تەنیایی کە دژی فیتنەی واقیعی ماشێنییە، ڕووبەڕووی فەزای ژەهراوی دەبێتەوە. لە دنیای ماشیندا ئەڤینی فەزایی وی گریانیە، واتە بێ واقیعییەتە. کاتێک ئەڤین فەزای بێت، دیارە هیچ واقیعییەتێک لە ئارادا نامێنێ:

(زارۆکایەتیش پووش و فەریکە گەنمێک بوو/ خۆری نیوەڕۆیەکی پەرکەمدار هەڵیقرچاند/ دەمنادەمێ بەناو بەهەشتی ساختەی ڕابردوومدا دەڕفێنم،/ هەورێک بەنینۆکە ڕەشەکانی دەست لەناوکم دەنێ و/ بایەکی تووڕە قاچەکانم تل دەکاتەوە و بەجێم دێڵێ).

شاعیرمان هەمیشە شڵەژانی لە شیعردا هەیە. لە ژینگەیەی بەبێتونگ و پۆڵا ئابلوقەدراوە، هاوارەکانی پەلەقاژەیەکی ئازادن لە قووڵاییدا، کەچی زۆرتر و توندتر پەلەقاژەی لە دەڤەرێکی تاریک و جەللاددا گیری خواردووەتەوە.

(هەندرێن) سۆز و ئەندێشەی خۆی بە زمانە دانسقەکەی باش گرێ دەدا و تێکەویان دەپێچێ. شیعرەکەشی شیعری وێناندنە درەوشاوەکانە:

(ئەم خەونەش لەگەڵتا ڕێ دەکا، وەک سوراغ و ورێنەکانی نامۆیی و ڕەهای شەهوەتی ماسییە پەراگەندەکانی ناخ/ لە وێڵییەتی پەرتبوودا ڕادەکەی، بە گوناهکارییەکانی، کشومات، سێبەرەکانی خۆت دەکوژی: نامرن!

ئەو خەنە پیرەش وەک شەقامی بێزاری، نەگۆڕە و نە تەرم).

هەمیشەش لەسەر لێواری هەڵدێرایە. ڕێک لە بەردەم شڵەژانە قووڵ و کوشندەکاندا کە هەردەم ڕۆحی وی بەرەو شڵەژانێکی زۆرتر پەرت دەکەن. ڕۆحی وی ئاسایش و دڵنیایی و سووکنایی لەدەست داوە، یان هەر نەیبووە، لەسەر ئەم بابەتەش هێندێک شاعیری کلاسیکمان لێیان دواون، بەڵام- بەڕای من- ئەم نەبوونەی ئاسایش و دڵنیایی و سووکناییە لەلای ئەو، بوونی ئاسایش و دڵنیایی و سووکناییە لەلای زۆر کەسان لە خەڵکی هاکەزایی کە ئەم شتە ساویلکەیان پێخۆشە: **(منیش عەدەمی سەبوور ئاسا وەک جمک لەگەڵ ماوە کوێرەکاندا هاتین و خۆم لە گۆشەکانی تاراوگەیەکدا، بە برۆیە لێک گرێدراوەکانی و پیریەتە بە پێکەنیناویە دابەشکراوەکەی، زنجیری سەگە شازادەکەی لە تونێلی تەنیاییە لم لێنیشتووەکاندا ڕادەکێشا.**

کاتیش لە تەکمان ژنانە بە دەستی ئاسنین و هەنییەی لۆچاوییەوە، ئەم لاواندنەوەی دەمبەست دەکرد، کە جوانێتی بەسەر گیانەلاکانی جوانی خۆیەوە دەیهۆنیەوە).

ئایا (هەندرێن) بۆچی شیعر دەڵێ؟ ئەوە پرسیارێکە لەوانەیە هێندێ کەس نەتوانێ وەرامی داتەوە، یان هێزێکی نادیار پاڵی پێوەدەنێ، یان دەیەوێ هەست بە بوونی خۆی بکات.. یاخود وەڵامەکەی تەنیا لای خۆی

دەمێنێتەوە، بەڵام ئەم وەرامە هەرچی بێت، هونەر، بە شیعریشەوە، بەڕای من، هەڵدانێکە بۆ گەیشتن بە حەقیقەت، یان ئامانجێک کە قەت کۆتایی نایەت.

گەیشتن بە پەیژە بێهوودەییە، چونکە عارفێک، کە (هەندرێن) عارف نییە، بیەوێ بە پلە و پەیژە بگاتە حەقیقەت، قەت نایگاتێ. وەسڵی حەبیب پلە و پەیژەی بۆ نییە. دەپەڕێتەوە هەر لە جێی خۆتی وەکو ڕۆژ.. وەکو خدری زیندە.. وەکو زەردەشت.. پلەکان کێهەن؟ چین؟ حوکەمای تەسەوف پلەیان ڕسکاندووە تا بگەنە حەقیقەت کەچی نەگەیشتن و تەنیا توانیان خۆیان بدۆزنەوە، بەڵام ئەوەی وەسڵی حەقیقی لە وەسڵی کازیب جیادەکاتەوە هەمان پەڕینەوەیە کە لەناخدا دەبێ و ئەمەش بنەمای هەموو وەسڵەکانە و هەموو هونەرەکان. ئەوەی لە ڕۆحی حەقیقەت و لە ڕۆحی هونەر نیزیک بێت هەر ئەم پێوەندییە بێواسیتەیەیە، واتا گەڕانەوە بۆ «ناخ»، لەبەر ئەوەی (هەندرێن) هەمیشە دەیەوێ بگەڕێتەوە «ناخ» هەرگیز ئەم کارەی براوە نابێ و زۆر چەتوونە و هەر لە مەترسیدایە، بۆیە بۆ قەرەبووکردنی ئەم لە مەترسیدابوونە دەبێ هەردەم مەترسی بنوێنێ و خۆی لێ ڕزگارکات بە پەڕینەوە بە ڕێگەی ناوەکیدا:

(نامۆیی دەبێ بە لوورە و هەنگاوەکانیشم لە خۆم جیا دەبنەوە تەمەنم دەکەمە پەیژە لە ماوە تاریکەکانی مێژوو دەڕوانم/ بە قوڕگی زەوی هاوار دەکەم، وەڵامم نادەیتەوە.

با دەنگم دەڕفێنێ و کاتیش لەسەر ڕۆحمدا شەختە دەگرێ).

تێڕامان لە مەرگ و ژین بەردی بناغەی دنیای شیعری هەر شاعیرێکە، بەڵکو دەتوانم بڵێم ئەو پێوانە وردە و تەرازووە هەستیارەیە کە قووڵایی شاعیر و گشتگیری قەسیدەکەی پێ دەپێورێ.. دوو تای ئەو هاوکێشەیەی کە تێیدا بەسەر دەبەین، واتا- مەرگ و ژین- چوارچێوەی فەلسەفییانەی بیرۆکەی هونەرە بە هەموو وێنەکانییەوە. ململانێی ئەم هاوکێشەیەش وردەواڵەی چڕوپڕی ژیانمان کتومت بەرجەستە دەکات و نموونەکانی ژیانمان پێکدێنێ و ئەفسانەکەی ساز دەکات.

ململانێی «مەرگ لەنێو ژین»، ململانێی «ژین لەنێو مەرگ» هەمیشە دوو باڵەکەی داستانی مێژووی ئینسانی بوون... گۆشەنیگای ڕوانین بەو دوو باڵە پێوەری توانای بەهرەی هونەری دەربڕینی ئینسانیەتە لە بارودۆخی جۆراوجۆردا. بەهرەکەی (هەندرێن) توانای چوونە نێو ئەم داستانە دانسقەیەی هەیە و بەوەی کە ویژدانمان دەوڵەمەند و گەشبینمان دەکات دامان دەنێتە بەر ژین کە بریتییە لە مەرگیش، بێئەوەی مەرگ بریتی لە ژین بێت، بۆ لای ئێمە دەگەڕێتەوە. هێندێ جاریش شاعیرەکەمان ناچار دەبێ قەوارەی نەمان بە جۆرێک داڕێژێ هەروەک نەمانی کاول کردبێت. هەڵبەتە ئەوە ئینسانە کە دەتوانێ ئێشی بەرایی و سەرەتایی مرۆڤایەتی پەنجەنیشان بکات. ئەرکی شاعیر پەنجەدانانە بەسەر ئێشی هەوەڵ و دوایی مرۆڤایەتی کە لە وجوودی خۆیدا لە سەردەمی مێژوویی شیعریدا وێنەی تاکیەتی خۆی وەدی هێناوە:

(لەنێوان شەهید نەبوون و نەمردن و ژیاندا/ پاشماوەی خەونەکان/ دەدەمەوە، تا تەنیایی نیشتمانێکی بێ مێژووم بۆ ئاوەدان بکاتەوە کە وێرانیەکان لە بیریان چوو بە مەرگ دیلی بکەن، چرایەک لە خەونەکان دەخەمە دەست مێژوو/ تا بەسەر مەرگی خۆیدا کوێرانە وێرانییەکان جێنەهێڵێ/ تەرمەکان لەسەر ڕستەی بادا بە مۆمیای هەڵدەواسم/ تا خواوەندەکان ساتمەی لێ بکەن وجاغی باڵندەکان، ئەو باڵندانەی تا ئێستاش نەگەیشتن، لە مانگرتنی زەویدا پەشیمان نەبنەوە).

با بێینە سەر باسێک کە هەردەم سەرئێشەی بەدواوە بووە و هەیە، ئەویش مەسەلەی ئیلتیزامە لە شیعر، لێرەدا لە ڕانانی ئەم کۆمەڵە شیعرە بە دەرفەت دەزانم ڕای خۆم سەبارەت بە چۆنیەتی ئیلتیزامی (هەندرێن) و ڕەنگدانەوەی لە شیعرەکانیدا دەربڕم:

بەداخەوە ئێمە لە شیعردا، لە بوارەکانی تری ژیانیشدا، تووشی ئاسانکاری و ساکاری بووین. لەمێژە شیعر هەرچی بە هوتاف و دروشمتر بێ باشتر بووە.. بۆ ئەو کەسانەی سەروکاریان بە سیاسەت، یان کوردایەتیەوە هەبووە و هەیە، کێشەکانی سیاسەت و کۆمەڵ زۆر نرخیان هەبووە و هەیە.. شیعری مولتەزم هەمیشە لەکن وان دروشمی سیاسی و کۆمەڵایەتی بووە، واتا هەر کەس شیعرێکی گوتبێت و خەڵکی سەرگەرمتر کردبێت، ئەو شیعرەی بە باش لە قەڵەم دراوە، ئەم هەویرەش ئاوی زۆر دەکێشێ، ئەگەر بێین بە تێروتەسەلی باسی لێبکەین؛ بەڵام تێگەیشتنی ڕاست و دروستمان بۆ ژیان دەستەبەری وەڵامدانەوەی دروستە بۆ کێشەکانی ژین کە شیعریش ڕەگێکی وزەبەخشی ئەم ژیانەیە.

زۆر کەس ناڕازین گوایا (هەندرێن) بێ ئیلتزامە، هەر خەمی خۆی دەربڕیوە و هیچی بەبەرکەسانی ترەوە نییە. ناڕازی بوونێکی نابەجێیە، ئەگەر زیاد نەڕۆم. لە شیعرەکانیدا دەبینم کێشەی مرۆڤی ئێمە و کۆمەڵی بە

جوانی ڕەنگ دەداتەوە، بێ ئەوەی دروشم بەرز کاتەوە.
کاتێ باس لە پرۆژەی ترس دەکات وامان پێدەڵێ ئەو ترس و خەفەقانەی ئینسانی ئێمەی وەزاڵە هێناوە، نایەوێ پشت گوێ بخات، بەڵکو لە شیعرەکانیدا وەک هێڵێک شوێنەواری هەیە، لەمانەشە تا ماوەیەکی دوورتر، کە ناتوانم حوکمی کۆتایی بدەم، ئەم شیعرانە بخوێنینەوە و هێشتا هەمان کاریگەرییان هەبێ کە ئێستاکەش هەیانە. هەشن گلەیی دەکەن کە لە شیعرەکانی حاڵی نابن. بە ڕاستیش، بۆ ڕەتدانەوەی ئەم بانگەشانە چی دیکەم پێ نییە لەوە بەولاوە بیڵێم کە ئەمەش گرفتی خۆمانە کە نامانەوێ ئەم جۆرە شیعرانە کەشف بکەین. شیعر لەلای ئەو، نە لاهووتە نە قوتابخانەش، ئەگەر وابوایە دەبوو بە دارێکی وشکی بێ گوڵ تەنانەت ئەگەریش بە چرا و زێوەری جێژنیش برازێنرێتەوە... نە فۆرمە و نە ناوەرۆک، نە وشەیە و نە ماناش، نە کێشە و ڕیتمیش... بەڵکو خەونە، خەونی پەتی و ڕووت، خەونێکی بزۆز، لیڵ دیارە... وەزعەکانی تێکچرژاون، بەڵام پڕ نەشئە و سەحالییە.. شیعرەکانی، هەموو شیعرەکانی قەسیدەیەکن کە ئەزەکەی خۆی تێدا تواوەتەوە.

کێشەی ئیلتزامی ناخی، ئەوەی (هەندرێن) پەیڕەوی دەکا، لە ڕوانگەی من، دەبێ لە هەمان گۆشەنیگاوە هەڵبسەنگێنرێ.

کەسێک تا زەمانێک لەناخەوە هەست بە ترس نەکات توانای دەربڕینی نابێ. کەسێک لە ڕاست کۆمەڵی خۆی خەمساردبێت، ناتوانێ ئەو کۆمەڵە بۆ وێنە بکات. (هەندرێن) زۆرتر لەسەر ئیلتزامە ناخییە دەڕوا. واتا نابێ ئێمە بێین ساختەچییانە شتێک بڵێین و ساختەچییانەش قسەیەک بکەین تەنیا بۆ دڵڕازیکردنی ئەوانی تر:

(ئەو دڵە ڕاوکێیەی نێوان خواوەند، ناتەبا و ئەهریمەنە پەیاندار و مەزدایە پەیام تراویلکەییانە، بەهاڤرکییە کەرەسەکانم بۆ کۆتاییەکی نیوەچڵ کۆتا دێنم، لە خۆم دەپرینگێمەوە و بە پێکەنینێک هێڵە خاوبووەکانی دنیا ڕادەچڵەکێنم. لێدەگەڕێم ڕەنگی شادمانی و تروسکایی مەلەکووت بۆ ناو ئەو گۆشانەی ڕوح کە من بە نازانم دۆشداماو دەکەن پەلکێش بکەن. ئەو شەڕەش بە سێرەگرتن و بە ئاراستە خوینتێزاوەکانی مەرگم لێ بە ئاگا دێنێ).

شاعیرێک کاتێ دەشێ شیعرێ باش بڵێ ئەگەر لە پێشدا لەگەڵ خۆی ڕاستگۆبێت، ئەگەر لەگەڵ خۆی ڕاستگۆ بێت ئەم ڕاستگۆییەی بۆ ئێمەش ڕادەگوێزێ، ئەگینا وەکو ئەوەیە لە گۆڕەپانەکاندا لەگەڵ هەندێک چەکدار دانیشێ، یان ڕاوەستێ پێیان بڵێ، بۆ نموونە، وەرن لێرەدا، یان لەوێ گومرگێک دامەزرێنین، یان فلانەکەس خاینە و تابووری پێنجەمە بیکوژن، وەک ببێتە ڕاپۆرتلێدەر دژی خەڵکی، واتا، شیعرەکەی ئەگەر شیعریش بێت، تا ئەو جێگەیە زیاتر بڕ ناکات.

ئەدەبی ڕاستی، برینەکانی ئەزەل و ئەبەد لە خولگەیەکی مێژوودا جێگر دەکا. ئەدەبی جیددی، بە تایبەتی شیعر، وەک خوداوەندەکانی ئوستوورەکانی میزوپۆتامیا و گریک و ئێران، خاوەنی دووالیزمی بەدیعییە.. باشی و خراپی، ئەبەدی و کاتیی، ئەمانەش هەموویان لە حاڵەتی ئامێزەبوون و دەستەویەخەدان لەگەڵ یەکدی، سەرکەوتنی یەکجارەکیش قەت دیار نییە. ئەم کێشە ناوەکییەش دەگوێزرێتەوە بۆ بەرهەمە ئەدەبییەکەی خۆی. ئیتر زمان ئاڵۆز دەبێ، دارشتن ئاڵۆز دەبێ، ساختمانە شیعرییەکەش ئاڵۆز.. بۆیە ئەم ئاڵۆزییەش بەدیعییە کە لە شیعری (هەندرێن)دا ڕووبەڕووی دەبینەوە. مەسەلەی وێنەکان لەم کۆمەڵە شیعرەدا دەستەویەخەمان دەبنەوە، دەبینم لە شیعرەکاندا کێشی ناوەکی، فۆرمی ناوەکی و هارمۆنی هەیە. مۆسیقای دەنگەکانی دەرەکیش، هەیە و بە گوێ دەیبیسین و مۆسیقای دەنگەکانی ناوەکی هەیە و بە ناخ دەیبیسین.

لە ناو ئەم کۆمەڵە شیعرەدا، لەنێو مەملەکەتی توور، لە دووی خۆم دەگەڕێم.. دەمەوێ ڕوخساری خۆم لە ئاوێنەی شاعیردا ببینم.. لەنێو ئەم دوورگە بخوورەدا، ماڵێک، یان داڵدەیەک بۆ خۆم سۆراغ دەکەم، ناشزانم بۆم دەلوێ، یان شاعیر خۆشی لەگەڵمدا لە دەرگا دەدا و لەو دەشتەدا لەسەرما هەڵدەلەرزین. بۆیە ئەم کۆمەڵە شیعرە تام و چێژێکی تازەی هەیە کە خوێنەرەوەی کورد پێی ڕانەهاتووە.

ئەوە ورێنەی ئێمەیە، گەڕانمانە لە دووری خۆمان، تێدا خەم و دەرد و نیگەرانی و غایەلە و فەزاکانی ئینسانی دەخوێنینەوە و هەر لێرەدا چراکانی شیعر مێرگوزارێکە لە نێوەڕاستی ئەم زەویە قاقڕەی جیهانە. بەڵێ وایە، ئەوە شیعرە کە چاوەکانی (هەندرێن) هەڵدێنێتەوە، جۆرە شیعرێکی گڕگرتوو کە هەمیشە لە خۆڵەمێشەکەیەوە گڕدەسێنێتەوە و بیرە بیرلێکراوەکانیش بەجێ دێڵێ.